

Swarożyn

„Imię Swaróg może być zapożyczone z języka irańskiego, może z sanskrytu, gdzie *svar* oznacza blask, słońce oraz niebo. O Swarozycu mówią zarówno źródła zachodniosłowiańskie jak i ruskie” (M.Kowalczyk „Wierzenia pogańskie za pierwszych Piastów”)

Wieś zwarta, położona na skraju kompleksu leśnego, po obu stronach drogi Tczew-Chojnice (droga krajowa 22)

W 1282 roku Mszczuj II odebrał dobra Swarożyn Beyzenburgom i ich krewnym, gdyż ci opowiadając się za Brandenburczykami, zdradzili go. W roku 1305 dobra były w rękach braci Henryka i Jana Zwadejewiczów (Jan poległ w walce pod Rokitkami). W wojnach szwedzkich XVII w. został zniszczony kościół (z XVI w.?). W latach 1822-1945 dobra były w rękach baronów Paleske, z których ostatni prześladowali Polaków w wojnie 1939-1945. W latach 1940-1941 istniał tu obóz jeńców angielskich liczący ok. 200 osób, zatrudnionych m.in. przy budowie drogi. W majątku Paleske również pracowali jeńcy wojenni. W latach 1942-1943 działała tu komenda gminna „Gryf Pomorski”. W późniejszym czasie powstały nowe, zwarte osiedla mieszkalne oraz obiekty dla szkoły podstawowej (wraz z gimnazjum) i zespołu szkół rolniczych.

Zwiedzanie: *We wsi grodzisko średniowieczne, być może dawne miejsce kultu pogańskiego bożka słońca – swaroga. Przypuszczalnie na miejscu tego grodziska został wybudowany w 1894 roku zbór ewangelicki, z cegły, w stylu neogotyckim, który po wojnie 1945r. został przekształcony na kościół katolicki. Dwór murowany nakryty dachem mansardowym z drugiej połowy XIX w. częściowo przebudowany w 1973 roku. Duży park podworski.*

700 lat Swarožyna

Zofia Kratochwil

Artykuł zawiera się w ramach czasowych: 1282, 1937, 1982.

Data początkowa, to rok pierwszej znanej wzmianki o Swarožynie, a zarazem rok wydarzenia wielkiej wagi zarówno dla Pomorza, jak i dla państwa polskiego, mianowicie układu kępińskiego między księciem pomorskim a księciem wielkopolskim – przyszłym królem. Data środkowa wyznacza erekcje parafii w Swarožynie.

Siedemset lat Swarožyna jest okresem znacznie dłuższym od czterdziestu pięciu lat trwania parafii swarožyńskiej. Dysproporcję tę usiłowałam wyrównać, przedstawiając w części pierwszej prócz dziejów Swarožyna, jakoby „prehistorię” parafii. Badałam więc wiek i wielkość wsi, które weszły z czasem do parafii, liczebność mieszkańców, ich skład społeczny i etniczny. Śledziłam czynniki, które narastały w ciągu 7 wieków i doprowadziły ostatecznie do powstania parafii. Oprócz warunków społeczno-ekonomicznych, a więc spraw osadnictwa, stanu posiadania i składu ludności, uwzględniłam też warunki polityczne, przeszkadzające wcześniej erekcji parafii – zabór, wojna światowa – oraz sprzyjające powstaniu i rozwojowi tej placówki – odzyskanie niepodległości.

Krótkie dzieje Swarožyna i miejscowości wchodzących w skład późniejszej parafii podał ks. Romuald Frydrychowicz w *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Niemieckie monografie powiatów starogardzkiego i tczewskiego

wnoszą sporo materiału historycznego o tych wsiach. W międzywojennym *Słowniku geograficznym Państwa Polskiego* zdołały się ukazać zaledwie hasła zaczynające się od początkowych liter alfabetu. Powojenne prace Józefa Milewskiego i Czesława Skonki uwzględniają też czasy najnowsze.

Sprawami przynależności kościelnej Swarozyna zajmowali się Książa pomorscy: Jakub Fankidelski, Stanisław Kujot, Paweł Czaplewski, a krótką monografię kościoła i parafii swarozyńskiej podał Franciszek Okroy.

Materiały do opracowania wysuniętych tu zagadnień czerpałam częściowo ze źródeł drukowanych, a w przeważającej mierze z rękopiśmiennych, pochodzących z: Wojewódzkiego Archiwum Państwowego, zespoły: Księgi ławnicze skarszewskie, Regencja gdańska, Konsystorz ewangelicki; Archiwum Sądu Rejonowego w Tczewie, Księga gruntowa Swarozyn; Archiwum Diecezji Chełmińskiej w Pelplinie, Wizytacje G11, G24, G70; Archiwum Kurii Chełmińskiej, Akta beneficjalne, Akta zmarłych; Archiwum Dekanatu w Tczewie; Archiwum Parafii w Swarozynie, Prasa polska i niemiecka XIX i XX w, oraz relacje osób ze Swarozyna i okolic uzupełniają przekazy archiwalne. Przypisy odnośnikowe zdają sprawę z wykorzystanych opracowań.

Zawartość źródeł zdeterminowała charakter i konstrukcję pracy. Czasy odległe zostały potraktowane ogólnie, obfite natomiast materiały pruskie z XIX i początku XX w. umożliwiły zapoznanie czytelnika z liczebnością i składem wyznaniowym ludności oraz dziejami ewangelickiej parafii swarozyńskiej, a katolickie archiwalia kościelne pozwoliły opracować dokładniej powstanie i rozwój parafii katolickiej w Swarozynie.

Swarozyn i wsie go otaczające zajmują obszar, na którym wał moren polodowcowych obniża się znacznie, by przejść w dolinę Wisły pod niedalekim Tczewem. Rozciągają się na tym terenie moreny denne, w które wżyna się od południa – koło Zdun – niewielkie odgałęzienie sandru. Utworzyły się tu gleby średnie i dobre. Średnie – bielice oraz szczyrki naglinowe i naiłowe zajmują zachodnią część obszaru parafii, dobre – gliny i ily część wschodnią.

Nazwę Swarozyn sprowadza Bogusław Kreja do pierwotnej nazwy dzierżawczej *Swarocin* czy *Swarocina*, opierając się na zapisie *Swarozina* z 1305 r. w czasie drugiej wojny światowej zmieniono nazwę Swarozyn na *Paleskenhof*, Szpęgawsk na *Pangau*, Zduny – Scharfendorf, Liniewko – *Leinfeld*.

Swarozyn i jego okolice w czasach książąt pomorskich i panowania krzyżackiego

O wczesnej penetracji tego terenu przez człowieka świadczą odkrycia archeologiczne. Szpęgawskie wykopaliska wykazują najstarsze pochodzenie, mianowicie z okresu neolitu (4000-1700). Szczególnie liczne są ślady kultury wschodnio-pomorskiej, która ukształtowała się tu w pierwszej fazie swego istnienia, tzn. w okresie halsztackim (650-400). Wykopaliska przypadkowe i zaplanowane dokonane w ostatnich latach XIX i pierwszych XX w. wykryły ślady tej kultury w Swarozynie, Szpęgawsku i Zdunach. Biuletyny „Amtlicher Bericht” nie lokalizują jednak bliżej tych znalezisk. Grodziska z wczesnego średniowiecza (VII – IX w.) znajdują się w Szpęgawsku koło jeziora Zduńskiego, Zdunach i Waćmierku.

Około roku 1273 Mściwój, syn Świętopełka I, zjednoczył w swym ręku całe księstwo gdańsko-sławieńskie obejmujące m.in. dawną dzielnicę jego stryja Sambora (księstwo lubiszewskie) i młodszego brata Warcisława (księstwo gdańskie). Swe państwo niepokojone przez wrogów zewnętrznych i wewnętrznych związał książę w luty 1282 r. z Wielkopolską układem o wzajemnym dziedziczeniu z Przemysłem II. W tym samym roku, w październiku,

książę Mściwój nadał biskupowi kujawskiemu Albertowi wsie Swarozyn, Subkowy i inne, odebrane ich dotychczasowym właścicielom za wspieranie buntu Sambora przeciw prawowitemu władcy. W cztery lata później Mściwój potwierdził biskupowi Wisławowi „wolności” we wsiach wymienionych w dokumencie z 1282 roku. Akt księcia z 1290 roku świadczy o tym, że Swarozyn był jeszcze własnością biskupstwa. Dokument osadczy Swarozyna i Subków wydany przez biskupa Gerwarda na prawie niemieckim (chełmińskim) pochodzi z 1301 roku. W 1304 r. Katarzyna Benzenenborch pochodząca z rodziny, w której posiadaniu był Swarozyn przed 1282 r., oddała biskupowi Gerwardowi swą część wsi. W rok później Swarozyn został wymieniony jako własność Henryka i Jana Swadajawic. Również późniejsze przekazy świadczą o tym, że wieś nie jest już własnością biskupstwa.

Pomorze Gdańskie nie oparło się naporowi czeskiemu, brandenburgskiemu i krzyżackiemu. W 1300 roku dostało się pod panowanie Czech, w latach 1307 – 1309 najpierw w ręce Brandenburczyków, a następnie Krzyżaków. W bitwie Władysława Łokietka z Brandenburczykami o sukcesję po Przemysławie II (1306 r.) zginął rycerz swarozyński Jan Swadajawic.

Swarozyn i inne wsie, które w X wieku będą tworzyć parafię swarozyńską, weszły w czasie panowania krzyżackiego w skład okręgu sobowidzkiego, jednego z okręgów wójtostwa tczewskiego. Zakon krzyżacki zorganizował na zagarniętych terenach akcję osadniczą, ale na obszarze Pomorza Gdańskiego kolonizacja polegała raczej na przeobrażaniu ustroju wsi, niż na tworzeniu nowych.

Z czasów książąt pomorskich pochodzą prócz Swarozyna osady: Waćmierz (Warcmirz – 1282r.), Zwierzynek (Irgino – 1305 r.). Inne wsie wymieniono w okresie krzyżackim: Szpęgawsk – 1341 r., Liniewko, Goszyn, Zduny – 1342 r., Wędkowy 1400 r. Trzy osady: Waćmierz, Szpęgawsk i Zwierzynek posiadały prawo polskie.

Wszystkie wymienione wsie były własnością rycerską. Lennicy byli obowiązani do służby wojskowej. Skarbnik wielkiego mistrza zapisał w 1408 roku wydatki (każdy po 3 grzywny) na wspomniane służby, wypłacone lennikom z Waćmierza, Swarozyna, Szpęgawska i Wędkowów. Na zaborczość Krzyżaków skarżył się w 1453 roku Tuchołka, donosząc, że „zabrali mu majątek w Swarozynie, a także lasy z innego majątku i oddali je Robitowi”. Krzyżacy nie dopuszczali do współudziału w zarządzie kraju miejscowej ludności rycerskiej i mieszczańskiej. Jedynie osiągalna była dla niej godność chorążego i sędziego ziemskiego. Piotr ze Swarozyna był sędziom tczewskim w 135 roku.

W Prusach Królewskich

Nowy okres dziejów Swarozyna rozpoczął się z wcieleniem Pomorza Gdańskiego do Polski w 1454 roku. Wieś weszła w skład województwa pomorskiego. W połowie XVI w. należała do powiatu tczewskiego. Przynależność kościelna do diecezji włocławskiej utrzymała się do 1821 roku, kiedy na mocy bulli „*De salute animarum*” tereny leżące po lewym brzegu Wisły objęła diecezja chełmińska. W ciągu XV i XVI wieku dokonywała się przebudowa gospodarki rolnej w kierunku powstawania i rozwoju folwarku pańszczyźnianego. W aktach wizytacji biskupich zaznacza się zmiana w sposobie zapisu mieszkańców wsi: „coloni” – 1583 r., „subditi” – 1649 r. Swarozyn i wsie przyszej parafii swarozyńskiej stanowiły własność szlachecką. Według źródeł z drugiej połowy XVI wieku prawie każda z nich miała po dwóch właścicieli ze szlachty autochtonicznej, a w nielicznych wypadkach pochodzącej z Korony. Niektórzy posiadali jeszcze działki w innych wsiach lub wsie w całości. Należy ówczesną kociewską szlachtę uważać za zamożną, nie tylko ze

względu na posiadany areal ziemi, ale i na jej urodzajność. Szlachta kaszubska siedziała na słabej ziemi i przeważnie zaledwie na części wsi.

Tabela 1

Wieś	Areal w łanach chełmińskich	Liczba szlachciców	Liczba chłopów
Goszyn	18	.a)	.
Liniewko	16	1	2
Swarożyn	35 +14,5	2	50
Szpegawsk	18 + 9	2	.
Waćmierz	14,5 + 7,5	2	.
Waćmierck	15	1	.
Wędkowy	40 +20	2	32
Zduny	9 +12	2	24
Zwierzynek	2	1	1

W XVI wieku Swarożyn należał do rodziny Woyanow, która zmieniła nazwisko na Swarożyński. Źródła z 1570 roku wymieniają dwóch właścicieli: Mikołaja Swarożyńskiego (35,5 ł.) i Jana Pierzchę (14,5 ł.). Dobra swarożyńskie przeszły jeszcze w XVI wieku na Czapskich poprzez córkę M. Swarożyńskiego zamężną za Czapskim z Bękowa. W XVIII wieku dziedzicami zostali Potuliccy przez Małgorzatę, córkę Ferdynanda Czapskiego, która wyszła za Wawrzyńca Potulickiego. Z kolei dziedziczyli Swarożyn: Józef Potulicki, wojewoda czernichowski i Teresa z Tarłów (przed 1740), następnie Teresa z Tarłów Potulicka, wdowa po Józefie (1740), później jej syn Aleksander Potulicki, starostwa borzechowski (1761). Rodzina Potulickich utrzymała się jeszcze jakiś czas po rozbiórce Polski, wzmiankowana w latach 1780, 1789. Aleksander Hilary zmarł w 1780 roku i pozostawił syna Michała.

Najstarszy w rejonie Swarożyna kościół znajdował się w Lubiszewie, wzmiankowany już w 1198 roku. Na XIII wiek przypada dalszy rozwój sieci parafialnej, powstają m.in. kościoły w Gorzędzieju, Subkowach. Ks. S. Kujot przypuszcza, że Swarożyn należał początkowo do parafii Gorzędziej lub Subkowy ze względu na swe położenie po przeciwnej stronie rzeki Motławy niż Lubiszewo. W drugiej połowie XVI wieku dowodnie wchodził w skład parafii lubiszewskiej, która od 1596 roku została połączona z tczewską. W 1520 roku w związku z ruchami społecznymi w miastach zaznaczyły się pierwsze przejawy reformacji. W drugiej połowie XVI wieku luteranizm ugruntował się nie tylko w miastach, ale częściowo i we wsiach. Ludność powiatu tczewskiego, m.in. Swarożyna miała dosyć dużą ilość protestantów. Mimo działania kontrreformacji zachował się pewien procent protestantów we wsiach przyszłej parafii swarożyńskiej, jak wskazuje tabela 2. Miał też Swarożyn gorliwych katolików. Andrzej ze Swarożyna darował w 1566 roku klasztorowi w Oliwie 1000 talarów. Mikołaj Swarożyński, nazwany w sprawozdaniu wizytacyjnym w 1583 roku „*catolicissimus*”, zbudował kościół w swojej wsi, konsekrowany przez biskupa Hieronima Rozrażewskiego. Współwłaściciel Swarożyna z 1570 roku Jan Pierzcha, który posiadał też dobra w Szpegawsku, cytowany jest jako „*haereticissimus*”, choć żona była gorliwą katoliczką. Do filialnego kościoła w Swarożynie przybywał co trzecią niedzielę pleban z Lubiszewa. Wiadomość, jakoby w Swarożynie istniała parafia, nie została potwierdzona źródłowo. O kościele-kaplicy Św. Katarzyny wspomina wizytacja biskupa Mikołaja Gniewosza w 1649 roku, ale już w 1701 roku w sprawozdaniu wizytacyjnym Krzysztofa

Antoniego Szembeka jest mowa, że spłonęła przez niedbalstwo (zuchwalstwo) owczarza. Na jej miejscu stała wtedy figura, a niekiedy grzebano tam zmarłych. Wcześniejszym od swarożyńskiego był kościół parafialny w Szpęgawsku, wspomniany w 1424 roku. Zniszczony w 1635 roku nie został odbudowany mimo starań dziedzica Konarskiego.

Ludność osiadła składała daniny Kościołowi. Według umowy biskupa wrocławskiego Macieja z Zakonem Krzyżackim (1330) uiszczano kości 3 skojców z łana. W 1534 roku dochody biskupa ze wsi Swarozyn wynosiły 23 grosze, Wędkowy płaciły 1 zł 10 denarów, Zwierzynek 5 groszy, Zduny 3 zł 10 groszy. W ciągu XVI wieku biskupi zrzekli się tego źródła dochodów z przeważnej części Pomorza na skutek reformacji i zatargów z właścicielami. Wsie składały Mieszne plebanowi za niedzielne msze. Swarozyn z łana osiadłego dawał pół ćwiertni żyta i pół owsa, dwór płacił 10 groszy (1583, 1649); w 1711 roku dochód plebana wynosił zamiast 46 ćwiertni tylko 30, a w 1780 roku – 18.

Pod zaborem pruskim

Ziemie pierwszego zaboru nazwano w 1773 roku Prusami Zachodnimi. Król pruski Fryderyk II wprowadził w zagarniętej prowincji ustrój przygotowany na długo przed rozbiorem. Kamera Wojenna i Domen w Kwidzynie sprawowała władzę administracyjną, Regencja od 1773 roku – również z siedzibą w Kwidzynie – sądowniczą. Podział ich kompetencji nie był ścisły, kamer miała niektóre uprawnienia sądowe, a regencji podlegały sprawy administracyjne: szkolne i kościelne. Prowincję podzielono na powiaty, na czele których stali landraci. Powstał wtedy powiat starogardzki. Po 1829 roku Prusy Zachodnie i Wschodnie połączono w jedną prowincję. Ponowny jej podział w 1878 roku przetrwał do końca pierwszej wojny światowej. Na skutek ponownego podziału powiatów powrócił do istnienia powiat tczewski. Szpęgawsk i Zduny leżały w powiecie starogardzkim, Swarozyn i inne omawiane wsie – w tczewskim.

W celu ustalenie źródeł i wysokości dochodów dotychczasowych właścicieli przeprowadzono w latach 1772 – 1773 lustracje, by na ich podstawie wymierzyć podatki. Lustracje wykazały w Swarozynie zarządcę dóbr „Pastiana” Godawskiego, młynarza Michała Lossa, 4 rzemieślników, 13 daniaków mających gospodarstwa 1 – 3 morgowe i 17 tzw. „mieszkańców” (Einlieger), czyli bezrolnych pracowników. W 36 zmiennie wymienionych rodzinach było 76 dzieci, 13 osób samotnych i 23 osoby czeladzi. Całkowita ilość mieszkańców wynosiła 184. Wśród podanych nazwisk 21 posiada brzmienie polskie, 14 niemieckie.

Przez pewien czas po rozbiorze wsie utrzymywały się przy polskich właścicielach. W 1789 roku Swarozyn był notowany jako własność Potulickiego, Goszyn – Kickiego, Wędkowy – Bystramowej i Cielskiej, Liniewko – Piwnickiego. Jako nową osadę o jednym dymie podano Zabagno, (patrz tabela 2).

Z czasem dobra zaczęły przechodzić w ręce Niemców. Prawdopodobnie na przełomie XVIII/XIX wieku Swarozyn zakupił von Versen, ale w 1825 roku sprzedał go baronowi Ludwikowi von Palesky. Przy tej rodzinie wieś utrzymała się do 1945 r. Wilhelm Palesky w końcu XIX wieku utworzył dwa majoraty: swarożyński i Szpęgawski. Waćmierz i Waćmerek od 1829 roku były własnością rodziny von Kries.

Pierwsza połowa XIX wieku to czas przeprowadzania przez władze pruskie reform rolnych – zniesienia poddaństwa, zniesienia wspólnoty między ziemiami dworskimi i chłopskimi, uwłaszczenia chłopów. Folwarki z pańszczyźnianych przekształciły się na kapitalistyczne. Prócz uprawy roli prowadzono zakłady przemysłowe. W 1848 roku w omawianych tu wsiach wymieniono: młyn (Młynki-Neumühl), kuźnicę (Zwierzynek-

Ludwigsthal), cegielnie (Wędkowy, Zduny – 2), wapniarnie (Zduny, Szpęgawsk, Wędkowy), gorzelnię (Waćmierz), fabrykę pieców (Zduny).

Tabela 2

Wieś	Rodzaj wsi	Liczba domów	Liczba mieszk.	katolików		niekatolików	
				liczba	%	liczba	%
Swarożyn	wieś szlachecka, folwark z 2 młynami i 2 karczm.	23	162	104	64	58	36
Goszyn	wieś, folwark	6	103	68	66	35	34
Wędkowy	wieś szlachecka, folwark	13	126	70	56	56	44
Liniewko	dobra szlachecka	12	65	20	31	45	69
Zwierzynek	.	.	36	21	58	15	42
Zabagno	nowe wybudowanie	1	.	.	.	.	.
Waćmierz	wieś chłopska, folwark	22	150	150	100	—	—
Waćmierk	folwark	7	62	50	81	12	19
Szpęgawsk	wieś, folwark	31	.	.	.	.	.
Zduny	folwark	10	.	.	.	.	.

Struktura językowo-etniczna zmieniła się, z jednej strony – pod wpływem napływu pruskich właścicieli i ich pracowników oraz germanizacji, z drugiej – oddziaływania patriotycznych zrywów z lat 1794, 1806/1807, 1830/1831., 1846/1848. Statystyki ludności sporządzono według systemu wyznaniowego uznającego równoważność pojęć „Polak=katolik”.

Młodzież była pozbawiona polskich szkół średnich po ich likwidacji w pierwszych latach zaboru; mogła więc korzystać tylko ze szkół elementarnych, które zakładano powszechnie po 1815 roku. W 1825r. wprowadzono przymus szkolny. Szkołę w Swarozynie wzmiankują w 1843 roku jako jedną z 8 szkół parafii katolickiej i ewangelickiej w Tczewie. Musiała jednak istnieć już wcześniej. Zaznaczono, że spośród 61 dzieci 35 umiało biegle czytać po niemiecku i po polsku. Nauczyciel był katolikiem, nauki religii udzielano dzieciom katolickim w języku polskim. W 1887 roku były w Swarozynie 2 szkoły: ewangelicka z 48 dziećmi i nauczycielem Karolem Böhnke oraz katolicka z 61 dziećmi, które uczył Wojciech Rekowski. W szpęgawskiej szkole ewangelickiej uczyło się 74 dzieci, katolickie chodziły do szkoły w Ciecholewach. Nauczanie języka polskiego uległo całkowitej likwidacji w 1887 roku, zabroniono go nawet używać w nauce religii. Od października 1906 roku do maja 1907 roku trwał na Pomorzu Gdańskim strajk dzieci szkolnych. Równocześnie rodzice podpisywali petycje do biskupa, ministra, czy nauczyciela.

W powiecie starogardzkim w latach '80 XIX wieku było około 60 tysięcy katolików i 30 tysięcy ewangelików. Ludność ewangelicka była obsługiwana przez cztery parafie: Starogard, Tczew, Borzechowo i Skórcz. Do starogardzkiej należało (1876) 6700 osób zamieszkałych w 53 wioskach (m.in. w Swarozynie), a w tczewskiej 6500 osób. Toteż

wiadomość o zapisie testamentowym 4 tys. talarów dokonany przez właściciela Waćmierza Teodora von Kries w 1868 roku na wzniesienie kościoła ewangelickiego w powiecie starogardzkim powitano z radością. Ewangelicka parafia w Tczewie zgodziła się chętnie na wyłączenie kilkunastu swoich wsi ze względu na to, że „element katolicki był tam silnie reprezentowany”. To samo wyraziła parafia starogardzka i sobowidzka. Pastor starogardzki Andrié w swoim elaboracie z 1876 r. zaproponował Swaróżyn na miejsce budowy nowego kościoła, m.in. ze względu na dogodnie położenie przy szosie i drodze kolei żelaznej. Zestawił liczbę katolików i ewangelików we wsiach, które należałoby przyłączyć do nowej parafii. W ten sposób w obrębie byłoby 3522 katolików i 1779 ewangelików. Nie wyraził jednak swej zgody na oddanie ziemi właściciel Swaróżyna Wilhelm von Palesky (syn Ludwika) ani Klemens, syn Wilhelma, tak że w 1894 roku dokonano przymusowego wywłaszczenia i przyznano gminie ewangelickiej w Swaróżynie 2 parcele o łącznej powierzchni nieco ponad dwa hektary za sumę ok. 4414 marek.

Projekt utworzenia parafii w Swaróżynie był tematem długotrwałej korespondencji między landraturą starogardzką, regencją gdańską, **tonsystorem** ewangelickim w Gdańsku i ministerstwem spraw duchowych prowadzonej od 1872 roku. Dnia 28 II 1889 r. minister wydał zarządzenie utworzenia nowej parafii. Wcielono ją do diecezji Wyżyny Gdańskiej (Danziger-Höhe). Włączono do parafii ludność z 31 miejscowości: 15 z parafii tczewskiej, 12 ze starogardzkiej ze Swaróżynem włącznie. Do czasu wybudowania kościoła nabożeństwa odbywały się w szkole.

Pertraktacje co do budowy kościoła prowadziły te same władze, co uprzednio w sprawie parafii z tym, że doszła do nich jeszcze jedna: ewangelicka gmina w Swaróżynie. Po uzgodnieniu planów i kosztorysu budowy minister wyraził 16 VIII 1894 roku zgodę na przystąpienie do budowy. Kapitał zapisany przez von Kriesa wzrósł przez oprocentowanie prwaie do sumy 40 tys. marek, otrzymano też zapomogę z konsystorza i zaciągnięto pożyczkę. Dnia 31 VIII podjęto budowę, której koszty oznaczono na 60 – 70 tys. marek. Do 26 V 1895 r. wydano na materiał i robotę 45 tys. marek. Od maja do października instalowano organy a sumę 4030 mk. Poświęcenia kościoła dokonał 19 września 1895 r. Doeblin, superintendent w otoczeniu Meyera, prezydenta konsystorza Lehmana, przedstawiciela regencji, Doehna, landrata tczewskiego, Clara, superintendenta z Pruszcza, 12 duchownych oraz innych gości, w sumie około 40 osób. Religijno-patriotyczną mowę wygłosił pastor swaroczyński Karol **Palkenberg**, główny budowniczy kościoła.

W parafii pracowali kolejno: kaznodzieja (Prediger) Emil Karol Albert Otto do 18 III 1890, Karol Gottfried Hermann Falkenberg – początkowo jako wikary, od lutego 1891 pastor, Jan Schubert w latach międzywojennych, Klar ostatni pastor, który wyjechał przed końcem drugiej wojny do Niemiec.

Pastor miewał poza niedzielnymi nabożeństwami w Swaróżynie, spotkania religijne w innych wsiach: w Borzechowie, Szpęgawsku, Waćmierzu (około 8 razy w roku). W 1913 roku powstała nowa parafia w Turzu, przeszło do niej 500 dusz ze swaroczyńskiej, tak, że w tej ostatniej pozostało 1009 ewangelików, w samym Swaróżynie 500. Wizytator zaznaczył w 1913 roku, że liczba ewangelików nie wzrastała równomiernie ze wzrostem katolicyzmu i polskości. W Weilu parafiach – według niego – spadła ilość ewangelików, m.in. w Swaróżynie. Pomorska prasa polska natomiast przekazuje nader skąpe oznaki patriotyzmu w powiecie tczewskim. Petycje do biskupa chełmińskiego w sprawie języka polskiego w nauczaniu religii, które zaczęto już przysyłać w sierpniu 1906 roku, długo nie zawierały podpisów mieszkańców tego powiatu. Na 33651 podpisów z diecezji chełmińskiej złożonych do końca 1906 roku zanotowano jedynie 28 podpisów ze wsi mieścin (22 września), 47 podpisów z Suchostrzyg (6 grudnia), poza tym z Malinowa i Miłobądza (24 listopada).

Wojna światowa powodowała ubytek ludności. W sprawozdaniu diecezji Wyżyny Gdańskie podano, że w 1915 roku zginęło na polu walki 12 osób z parafii swarożyńskiej, a w 1916 roku – 3 osoby. Do wyzwolenia powiatu doszło dopiero 30 I 1920 r.

Katolicka parafia Swaróżyn

Po wojnie światowej na odzyskanych ziemiach pomorskich powstało województwo pomorskie ze stolicą w Toruniu. Na stanowisko wojewody został mianowany Stefan Łaszewski. Majątki Niemców w Swarozynie i innych omawianych wsiach nadal pozostały w ich ręku, dopiero na skutek ustaw o reformie rolnej z 28 XII 1925 r. zostały częściowo rozparcelowane. Swaróżyn w dalszym ciągu należał do parafii lubiszewskiej. Pierwsze oznaki usamodzielnienia się zaznaczyły się w 1925 roku, kiedy na działce odstąpionej tymczasowo przez właściciela wsi, barona von Palesky zbudowano kaplicę. Parcela leżała między szosą Tczew-Starogard a równoległym do niej torem kolejowym oraz między drogą idącą koło obecnej poczty, a działkami Franciszka Zandera i Franciszka Milocha. Mieszkańcy Swaróżyna zaczęli też zabiegać o własny cmentarz. W 1935 roku nadarzyła się sposobność nabycia działki z parcelacji majątku położonej na południowo-zachodnim krańcu wsi. Już w kwietniu tegoż roku ks. Bolesław Piechowski, administrator lubiszewski, poświęcił cmentarz swarożyński. W dwa lata później biskup chełmiński Wojciech Stanisław Okoniewski utworzył w Swarozynie samodzielną „stację” duszpasterską i przydzielił jej 8 wsi wyłączonych z parafii lubiszewskiej: Swaróżyn, Wędkowy, Zabagno, Goszyn, Liniewko, Zwierzynek, Młynki, Polesie, jedna z parafii kokoszkowskiej – Zduny oraz dwie: Waćmierz i Waćmierz z parafii subkowskiej.

Na administratora został powołany wikariusz ze Zblewa, ks. Józef Bystron. Dziekan ks. Paweł Czaplewski przekazał mu drewniana kaplicę, wewnątrz otynkowaną i pomalowaną farbą olejną wraz z ołtarzem i dwiema figurami. Z ziemi beneficjalnej w Lubiszewie wydzielono dla nowej parafii 112 morgów (38 ha). Biskup złożył cenne dary: monstrancję i kielich. Parafia otrzymała św. Andrzeja Bobolę jako patrona. Dla zdobycia funduszy na budowę kościoła ks. Bystron rozprawdzał cegiełki. Młody, energiczny kapłan przy pomocy rady parafialnej, którą tworzyli: Franciszek Bukowski – rolnik ze Swaróżyna, Marian puckowski – kolejarz ze Swaróżyna i Józef Kreft – robotnik majątku swarożyńskiego, zbudował w latach 1937 – 1939 plebanię, fundamenty kościoła i mury na wysokość dwóch metrów.

Po wybuchu wojny w 1939 roku nadal pełnił funkcję duszpasterskie, spowiadał, wbrew zakazowi, w języku polskim. Ostrzeżony o grożącym mu aresztowaniu opuścił placówkę w końcu września 1940 roku i ukrywał się w okolicach Chmielna. Ks. Franciszek Chyliński, następca aresztowanego ks. Bolesława Piechowskiego na stanowisku administratora parafii lubiszewskiej, przybywał do Swaróżyna, udzielał chrztów, ślubów, odprawiał pogrzeby. Kuria chełmińska i seminarium duchowne zostały zamknięte. Rządy diecezji przejął (5 XII 1939 roku) biskup gdański Karol Maria Splett jako administrator apostolski. Dnia 18 VII 1944 roku odbył wizytację w Swarozynie. Liczba katolików w parafii wynosiła w 1938 roku: 1412, ewangelików 283.

Po zakończeniu wojny ośrodek życia religijnego Swaróżyna przeniósł się na przeciwległy, północno-wschodni kraniec wsi, na teren dotychczasowej parafii ewangelickiej. Na dawnym miejscu, na działce zajmowanej w 1935 roku, jako jedyny obiekt sakralny pozostał cmentarz. Dnia 25 V 1915 roku starosta tczewski oddał parafii katolickiej w Swarozynie w użytkowanie poewangelicki kościół z zabudowaniami i ziemią. Ks. Franciszek Chyliński dokonał poświęcenia kościoła dnia 1 VII 1945 roku. Kuria biskupia dekretem z 2

VII tegoż roku powierzyła administrację parafii ks. Stefanowi Adamowiczowi, repatriantowi z Buga, byłemu proboszczowi w Annopolu diecezji łódzkiej. Ks. Adamowicz zamieszka w byłej pastorówce, a plebanię katolicką wydzierżawił Urzędowi Gminnemu w Godziszewie na przedszkole dla dzieci swarożyńskich. Przejścia wojenne oddziaływały szczególnie ujemnie na zdrowie ks. Adamowicza, nie czuł się prawdopodobnie na siłach, by zreorganizować parafię, tak, że zaledwie po roku urzędowania, w połowie października 1946 roku, opuścił na własną prośbę Swarożyn, by objąć stanowisko kapelana sióstr **paste**... w Pniewitem.

Na jego miejsce Kuria Biskupia dekretem z 12.XI.1946 r. przeznaczyła ks. Feliksa Żelewskiego, proboszcza Ryńska. Członek Towarzystwa Naukowego w Toruniu i Związku Filomatów Pomorskich, autor *Wspomnień* drukowanych w „Mestwinie” w latach 1926 – 1927, zasądzony w procesie toruńskim, inicjator zjazdu filomatów z okazji 45-lecia tegoż procesu (1946), miał już 66 lat i jak sam pisał, „ciężkie przeżycia złamały jego zdrowie”. Zmarł w Swarożynie 3 sierpnia 1947 roku, został pochowany w Tczewie.

Administratorem parafii został 1 października 1947 roku ks. Feliks Piechowski, wikariusz kościoła św. Mateusza w Starogardzie, ostatnioznaczony do kościoła św. Józefa w Tczewie jako prefekt liceum handlowego i szkoły mechanicznej. Ten kapłan pracował przeszło 30 lat jako rządca parafii, najpierw na stanowisku administratora, od 1957 roku proboszcza tytularnego, początkowo sam, a od 1973 roku z wikariuszem. W 25-lecie kapłaństwa otrzymał godność radcy duchownego *ad honores*. Wikariuszami byli kolejno: neoprezbiter Stanisław Jaworecki (1973-1974), neoprezbiter Marian Szudrowicz (1974-1975), ks. Roman Janczak (1975-1978), neoprezbiter Andrzej Goluński (1978-1979), ks. Marek Racki (1979-1980). W 1980 roku ks. Feliks Piechowski zrezygnował z zarządu parafią z powodu pogarszającego się zdrowia. Na proboszcza został wyznaczony z dniem 1 sierpnia 1980 roku ks. Jerzy Głowczewski, wikariusz parafii w Gdyni Orłowie. Po roku Kuria Biskupia odwołała go na stanowisko proboszcza do Gdyni Redłowa, a proboszczem parafii swarożyńskiej mianowała z dniem 31 lipca 1981 roku ks. Edmunda kullasa, wikariusza parafii w Gdyni Orłowie.

Parafia obchodziła 25-lecie swojego istnienia 1 lipca 1962 roku. Uroczystości przewodniczył biskup ordynariusz Kazimierz Józef Kowalski, towarzyszyli mu księża: infułat Roman Górski, dziekan Wacław Preiss, kanonik Władysław Młyński i inni.

Przedwojenne i powojenne mienie parafii

Kuria Biskupia podjęła starania o ustalenie statusu majątkowego parafii wobec prawa. Rząd PRL protokołem zdawczo – odbiorczym z 10 marca 19?? Roku przekazał za pośrednictwem Okręgowego Urzędu Likwidacyjnego w Gdańsku parafii katolickiej w Swarożynie obiekty poewangelickie z klauzulą, że w każdej chwili władze państwowe mogą je odebrać na inne cele.

Budynek dawnej plebanii katolickiej został wynajęty 2 sierpnia 1954 roku przez Prezydium Gromadzkiej Rady narodowej w Godziszewie. Mimo zawartej umowy parafia nie otrzymywała czynszu, gdyż władze państwowe negowały prawo własności do posesji. Kuria Biskupia wystąpiła 17 maja 1957 roku do Sądu Powiatowego w Tczewie o stwierdzenie zasie??? własności nieruchomości. Sąd postanowieniem z 29 października 1957 roku stwierdził nabycie przez kościół parafialny w Swarożynie prawa własności z dniem 1 stycznia 1957 roku, mając na uwadze nieprzerwane posiadanie tej nieruchomości od 1935 roku.

Orzeczeniem PPRN Wydział Rolnictwa i Leśnictwa z 6 października 1960 roku wynajęta część nieruchomości (1,70 ha wraz z plebanią i budynkiem gospodarczym) przejęta została na rzecz Państwa w trybie art. 9 ustawy z dnia 12 marca 1958 roku. Przejęcie uzasadniono tym, że nieruchomość została przejęta przez kościół przed uzyskaniem tytułu

własności. Również zda??? Prezydium zawarta umowa wygasła już z dniem 5 czerwca 1955 roku, wobec przedłużenia jej przez jedną ze stron. Stanowisko to podzielił też Wydział Rolnictwa i Leśnictwa PWRN w Gdańsku w swoim orzeczeniu z dnia 22 maja 1961 roku. W odpowiedzi Kuria Biskupia wniosła odwołanie do Wojewódzkiej Prokuratury w Gdańsku 4 lipca 1961 roku. Prokurator przekazał? 30 września 1961 roku sprzeciw do Ministerstwa Rolnictwa. Minister Rolnictwa wydał 21 marca 1962 roku decyzję, że sporna nieruchomość nie podlega przejęciu na rzecz Państwa w trybie art. 9 ust. z 12 marca 1958 roku, nie znajdowała się ona bowiem w dniu 5 kwietnia 1958 roku we władaniu Państwa. Sąd Powiatowy w Tczewie dokonał wpisu własności do księgi wieczystej w 1963 roku.

Z początkiem 1964 roku Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Swarzędzie zażądało od kościoła czynszu w wysokości 1500 zł miesięcznie za użytkowanie pastorów ki. Czynsz miał obowiązywać 5 lat wstecz. Parafia wytoczyła sprawę przed Sądem Powiatowym. Druga instancja – Sąd Wojewódzki w Gdańsku po stwierdzeniu, że parafia wypełniała zobowiązania utrzymania obiektu w stanie niepomniejszenia wartości uchylił nakaz płacenia czynszu.

W dwa lata później Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Swarzędzie zamierzało przejąć budynek organistówki wraz z ziemią do niej należącą. Opieczętowano w tym celu wolne pokoje, a PPRN w Tczewie przesłało odnośną decyzję na piśmie. W wyniku odwołania się parafii do władz wyższych, PWRN Wydział Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej uchylił dnia 7 października 1966 roku decyzję PPRN.

Ostatnim etapem w uregulowaniu statusu majątkowego parafii była zmiana własności mienia parafialnego na poewangelickie. Parafia oddała na rzecz Skarbu Państwa swoją plebanię wraz z budynkiem gospodarczym i ziemią o areale 1,32 ha w zamian za plebanię poewangelicką z budynkiem gospodarczym i organistówką oraz ziemią 1,27 ha. Wpisu zmiany własności dokonano w biurze notarialnym Sądu Powiatowego w Tczewie 7 lutego 1973 roku.

Prace przy remontach, budowie i wystroju obiektów parafialnych

Po przejęciu poewangelickich obiektów przez parafię katolicką należało je poddać gruntownej odbudowie po wojennych zniszczeniach i dostosować kościół do wymogów kultu według wyznania katolickiego. „Organy były zniszczone, za to ławki jako też okna ze szkła katedralnego mało uszkodzone” – zapisano w protokole poświęcenia kościoła 1 lipca ????. inwentarz kościoła był ubogi: jeden konfesjonał, niewiele ornatów oraz jeden kielich.

Plebania ucierpiała więcej niż kościół, „ale dosyć wielka i dobrze ????? – podał cytowany już protokół. Jedyne pozostałe sprzęty ????? „szafa na książki i biurko składane”. Nie działały piece, nie było w domu wody. W listopadzie 1947 roku naprawiono pompę, później ???ono hydrofor ze studnią 24 m głębokości, w 1949 roku zaczęto ???wiać piece.

Prace remontowe przy kościele, najpierw murarskie potem malarskie podjął ks. S. Adamowicz przy wydatnej pomocy rady parafialnej, w skład której wchodził: Marian Puskowski – kolejarz z Zabagna, August ??gowski – rolnik ze Zwierzynka i Franciszek Bukowski – rolnik ze Swarzędza. W sierpniu 1946 roku zawarto umowę z Zakładem Dekoracyjno-malarskim Józefa Chmieleckiego w Tczewie, który przeprowadził ??? w ciągu tegoż roku. Wydano „21000 zł na malowanie, a 1900 zł na światło elektryczne”. Fundusze zebrano z urządzonych przez parafian ??? Dalsze remonty wykonywano w 1953 roku. Dla osuszenia kościoła odkopano na zewnątrz fundamenty do 1,60 m, zaizolowano je, przeprowadzono ściekowe rowy, odnowiono rynny. Wewnątrz odbito tynk do wysokości

okien. W 1954 roku artysta malarz Stefan Engler z Gniezna ozdobił wnętrze polichromią. Firma Sobiechowskiego z Bydgoszczy dokonała generalnego remontu organów w 1950 roku za sumę około 500 000 zł. Renowacje odbywały się parokrotnie, w latach 1958, 1969, 1972.

Stopniowo zaopatrywano kościół w sprzęty, figury, chorągwie itd. Pierwszym odpustem w maju 1948 roku został umieszczony w ołtarzu głównym obraz Patrona kościoła, Andrzeja Boboli, pędzla Henryka Domurata. Figurę Serca Jezusa, dar członków Apostolstwa Modlitwy zamieszczono w bocznym ołtarzu i poświęcono 15 maja 1949 roku. w tym samym roku stanęła w kościele chrzcielnica, dar kościoła Św. Józef w Tczewie. w drugim bocznym ołtarzu wstawiono figurę Matki Boskiej. w związku z posoborową odnową liturgiczną ks. infułat Antoni przeprowadził 25 kwietnia 1972 roku inspekcję konserwatorską. zalecił prezbiterium do wymogów nowej liturgii, mianowicie – ustawić kamienny ołtarz „twarzą do ludu”, umieścić tabernakulum w czołowej ścianie prezbiterium i zharmonizować ambonę i chrzcielnicę z nowym ołtarzem. w 1973 roku wyłożono ściany prezbiterium płytą marmurową, wprawiono witraż, dzieło Władysława Kozioła, kierownika Pracowni PKZ w Toruniu, dar ks. Henryka Jankowskiego z Gdańska na tle witraża wzniesiono statuę św. Andrzeja Boboli dłuta art. Wawrzyńca Sampa. nowa ambona i balustrada z symbolami cnot wiary, nadziei i miłości, wykonanymi w metalu, dopełniły wystroju prezbiterium.

Każdy szczegół ma swoją niepisaną historię. Parafianie pamiętają, że feretron z obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej poświęcił ks. prałat Józef Grochocki, rektor Seminarium Duchownego w Pelplinie (1961); obraz Matki Boskiej Nieustającej Pomocy (pędzla art. Leonarda Torwir wprowadził jego ofiarodawca – ks. prałat Hilary Jastak z Gdyni(1975); statuę Patrona kościoła poświęcił ks. H. Jankowski (1976), a główny ołtarz konsekrował ks. biskup ordynariusz Bernard Czapliński (11 listopada 1973 r.). Monstrancję ofiarowaną przez biskupa W. W. Okoniewskiego skradziono w czasie drugiej wojny. po odnalezieniu w Starogardzie, została ponownie skradziona w 1963 roku.

Równoległe z remontem i wystrojem wnętrza kościoła prowadzono też prace w zewnętrznym jego otoczeniu. w 1961 roku wyrównano teren okalający kościół, zabudowano schody. przeprowadzono drogę dojazdową połączoną z szosą, chodnik, mur od strony podwórza, siatką otoczono ogród. przed frontem kościoła powstał murek z kamienia ciosanego, a poniżej alpinarium z ozdobnymi kwiatami i krzewami.

Cmentarz, który w 1946 roku był otoczony siatką i drutem kolczastym, powiększono w 1949 roku o 15 a, co wymagało uzupełnienia ogrodzenia. wtedy zbudowano mur od strony szosy, wprawiono żelazną bramę i furtki. Powtórnie powiększono cmentarz w 1976 roku, tym razem o 31 a, zrównano fundamenty kościoła, zniwelowano teren, zadrzewiono go i ogrodzono. Parafianie ze wszystkich wsi brali udział w pracach, a robotnicy z PGR wykonywali wykopy sprzętem zmechanizowanym. na odsłoniętym miejscu stanął ołtarz z jednolitego 6-tonowego głazu o wymiarach 2x1x1,60 m.

w parafii znajduje się 11 krzyżów przydrożnych poświęconych począwszy od 1948 roku.

Ludność parafii swarzędzkiej

Zanim przejdę do omówienia duszpasterstwa, spróbuję scharakteryzować ludność będącą przedmiotem oddziaływania duszpasterskiego. ?? tego terenu były przez długie wieki własnością rycerską, szlachecką, wreszcie junków pruskich. nie było wśród nich osad należących do państwa krzyżackiego, czy będących królewskimi lub domenami. W XIX-wiecznych statystykach niemieckich figurują jako, a nie Landesgemeinde. stan posiadania ziemi mieszkańców był niewielki. powiększył się dopiero na skutek parcelacji międzywojennej (ustawa z 28 grudnia 1925 r.) oraz powojennej. Początek w 1929

roku rozparcelowano całkowicie dobra barona von Palesky: Szpęgawsk ??? oraz Waćmierz własność von Kreisa. Parcelacja nie objęła jedynie Waćmierka, gdzie znajdował się folwark von Kreisa. Prawie w każdym powstało kilka nowych zagrod.

Do całkowitej parcelacji doszło po drugiej wojnie. „Zasadnicze ????? w sprawie realizacji reformy rolnej zawierał dekret PKWN ??? w 1944 roku oraz dekret uzupełniający z 17 stycznia 1945 roku, który ściślej określał sposoby i zasady przeprowadzenia reformy rolnej w województwach ??????. Na rzecz reformy rolnej miały zostać przejęte majątki będące własnością albo współwłasnością osób fizycznych lub prawnych, ??? łączna powierzchnia przekraczała 100 ha.

po dokonaniu parcelacji powiększyły się gospodarstwa indywidualne i powstały nowe. tworzyły się też spółdzielnie produkcyjne: w Goszynie łącznie z Zabagnem i Zwierzynkiem, Wędkowach, Szpęgawsku i Zdunach. W Swarozynie powstało Państwowe Gospodarstwo Rolne.

Formy gospodarstw zmieniły się w ciągu kilku dziesięcioleci, spółdzielnie się rozpadały i na nowo zawiązywały. w latach 1970-tych założono w Zdunach Rolniczą Spółdzielnię Produkcyjną „Neptun”, a w Swarozynie Kombinat Państwowych Gospodarstw Ogrodniczych „Malinowo”.

Parcelacje powodowały migracje ludności. Przybywali parcelanci z Pomorza i spoza niego. tabela 3 ilustruje pochodzenie ludności (stan z 1948 r.). Podano w niej pochodzenie głowy rodziny. Można odczytać z tego wykazu, że we wszystkich wsiach był mały % mieszkańców z dawna osiadłych. największą część ludności stanowili przybysze z innych miejscowości pomorskich. Stosunkowo duża ilość imigrantów spoza Pomorza daje się zauważyć w Waćmierzu i Wędkowach, przy czym spory udział mieli mieszkańcy dawnej Małopolski z powiatów Nowy Sącz, Dębica. Ludność niemiecka odpłynęła z końcem II wojny, pozostali tylko starcy. przed wojną (1938) było w parafii prawie 17% ewangelików. w kwestionariuszu wizytacyjnym z 1946 roku zapisano: „brak sekt i odszczepieńców”, można więc twierdzić, że ludność była w całości katolicka. w 1957 roku zjawia się notatka o jednej rodzinie jehowickiej, w 1980 roku na 2195 mieszkańców parafii jest 15 niewierzących.

Charakter członków parafii był więc specyficzny. Brak jednolitej tradycji rodzinnej, wspólnego pochodzenia rzutował na sprawy duszpasterskie. Scalanie, zżywanie się postępowało w ciągu paru dziesiątków lat przy budowaniu nowej parafii, jej organizacji i reorganizacji. Prace remontowo-budowlane koło urzędu kościoła, cmentarza i wspólne uroczystości religijne spełniały ważną rolę cementowania społeczeństwa o różnych tradycjach i zwyczajach (patrz tab.3).

Tabela 4

Rok	1937 ^a	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
Liczba wiernych	.	1412	.	.	.	.	.	.	1349 ^b
Liczba chrztów	26	48	63	56	63	52	59	33	20
Liczba ślubów	5	18	8	6	—	13	3	2	9
Liczba pogrzebów	6	24	30	24	14	12	13	22	23

^a — od 1.VII.1937 r.   ^b — z roku 1946   • — brak danych

Duszpasterstwo w parafii swarożyńskiej

Ślady działalności duszpasterskiej pierwszego administratora parafii dochowały się w księgach chrztów, ślubów i zmarłych. Ostatni podpis ks. J. Bystronia przed opuszczeniem Swarozyna pochodzi z dnia 22 września 1940 roku w księdze chrztów. Wśród członków Apostolstwa Modlitwy zapisanych w 1948 roku było 17 przyjętych w 1937 roku (2 mężczyzn i 15 kobiet). Do historii przeszedł fakt, że ks. Bystron w czasie okupacji spowiadał po polsku mimo zakazu Niemców.

Tabela 3

Wieś	Liczba rodzin pochodzących z						Ogółem rodzin
	tej samej miejscowości		innych miejscowości pomorskich		spoza Pomorza		
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	
Swarożyn	7	9	62	76	12 ^a	15	81
Goszyn	1	3	24	80	5	17	30
Liniewko	—	—	15	94	1	6	16
Młynki	—	—	5	100	—	—	5
Polesie	—	—	—	—	1	100	1
Szpegawsk	—	—	30	81	7	19	37
Waćmierz	2	4	24	46	26 ^b	50	52
Waćmerek	1	3	21	66	10	31	32
Wędkowy	3	10	17	55	11 ^c	35	31
Zabagno	—	—	19	95	1	5	20
Zduny	5	13	29	76	4	11	38
Zwierzynek	—	—	9	90	1	10	10

Duszpasterstwo w parafii nie ustawało po wyjeździe ks. Bystronia. Ks. Franciszek Chyliński, administrator Lubiszewa, przybywał do Swarozyna mniej więcej co dwa tygodnie do końca wojny. Dnia 2 lipca 1945 roku funkcje duszpasterskie przejął ks. Stefan Adamowicz. W niedzielę i święta po cichej mszy św. miewał krótką homilię, w ciepłej porze roku dwa razy w tygodniu katechizację dzieci do pierwszej spowiedzi i komunii, a po nieszporach niedzielnych dla starszych dzieci. Stypendia mszalne były dobrowolne, pobierane „najchętniej w naturze”. Funkcję kościelnego spełniali ministranci, w braku zaangażowanego organisty w niedzielę i święta grywał na „harmonium” miejscowy naczelnik poczty. Odbywały się nabożeństwa październikowe, pierwszo piątkowe. Ponieważ nie było służby kościelnej, zamykano kościół po każdym nabożeństwie.

Podpisy ks. F. Żelewskiego w księgach metrykalnych świadczą o jego krótkotrwałej działalności duszpasterskiej w Swarozynie. Za jego rządów powiększyła się liczba parafian o ludność Szpegawska, przyłączonego do parafii 10 lipca 1947 roku. Ks. Żelewski już wtedy nie opuszczał łóżka. Zmarł w kilka tygodni później. Ks. Paweł Lubiński z Tczewa przybywał na niedzielne nabożeństwo do Swarozyna, zanim parafia otrzymała nowego administratora w osobie ks. Feliksa Piechowskiego.

Katechizacja dzieci miała miejsce w szkołach: swarzędzińskiej, waćmierskiej i szpegawskiej. Początkowo udzielali nauki religii nauczyciele, a od 1952/1953 roku ks. Piechowski. Począwszy od 1961/1962 roku lekcje religii odbywały się w kościele. Urządzone zostały w tym celu salki na dole i na bocznym chórze. Ilość młodzieży powiększyła się wydatnie z założeniem szkół rolniczych w Swarzędziu w 1970 roku. W 1973 roku były już dwie szkoły średnie i jedna zawodowa. Od września 1973 roku prowadzili katechezę dwaj kapłani: proboszcz i wikariusz. Liczba dzieci szkół podstawowych objętych katechizacją wynosiła w 1975/1976 roku – 369, liczba młodzieży szkół średnich – 95, a szkoły zawodowej – 120. Frekwencja dzieci osiągała 94 %, a młodzieży szkół rolniczych – 40. W 1982/1983 roku ilość dzieci pobierających naukę religii doszła do 480, a młodzieży szkół rolniczych zamieszkałej w internacie – 70. W tymże roku uczono religii w wymiarze 35 godzin tygodniowo.

Katechezę wiernych prowadzono przez homilie niedzielne i świąteczne. Kwestionariusz z 1965 roku podaje, że latem uczestniczyło we mszach 1250 wiernych (69%), w zimie 900 (49%); według sprawozdania z 1975 roku odpowiednio: 1500 (70%) i 800 (38%). Ważną rolę w katechezie odgrywały rekolekcje i misje. Rekolekcje odbywały się dwa razy do roku: przed odpustem parafialnym oraz w Adwencie lub w Wielkim Tygodniu. Misje miały miejsce w latach: 1948, 1958, 1966, 1970, a ich renowacje w latach: 1959, 1967 i 1971. Głosili je kapłani zakonnicy z różnych stron Polski. O poziomie życia religijnego świadczą niektóre liczby z kwestionariuszów wizytacyjnych. Np. w 1964 roku na 1820 dusz było 1600 komunii wielkanocnych (88%), a 18000 w ciągu całego roku.

W niedziele i święta były odprawiane dwie msze święte, od 1957 roku – trzy. Organisci się zmieniali, jedni byli miejscowi, inni dojeżdżali lub zamieszkali w organistówce. Niektórzy zdobywali kwalifikacje zawodowe i odchodzili do innych parafii. Jeden z nich, Rajmund Priell, prowadził od 1957 roku mieszany chór kościelny, który występował w czasie nabożeństw.

Rolę ożywienia życia religijnego spełniały nabożeństwa eucharystyczne, do Serca Jezusa i Maryjne. Eucharystyczne Święta parafii to Boże Ciało z procesją przez wieś, „wieczysta adoracja” w dniach 12-13 grudnia każdego roku, odprawiana w łączności z diecezją oraz 40 godzinne nabożeństwo przed rozpoczęciem Wielkiego Postu.

Szczególnym uznaniem cieszyła się wśród parafian praktyka poświęcenia poszczególnych stanów i rodzin Sercu Jezusa – już począwszy od 1948 roku. Niekiedy przygotowywano wiernych do tego aktu przez kilkudniowe rekolekcje, prowadzone przez zaproszonego kapłana. Z okazji wizyt duszpasterskich w domach w okresie Bożego Narodzenia, tzw. kolęd, rodziny odnawiały akt poświęcenia. W pierwsze piątki regularnie przybywali do Swarzędzia księża, by pomóc w spowiadaniu i wygłosić kazania. Należy tu szczególnie wymienić długoletnie posługi księży: Józefa Lewandowskiego z Pelplina (1953-1957), Józefa Smoczyńskiego ze Starogardu (1957-1962), prałata Józefa Rocławskiego (1964-1969) i infułata Romana Górskiego z Pelplina (1969-1973). Około 200 parafian przystępowało wtedy do sakramentów świętych. Chorzy byli nawiedzani w domach.

Kult Matki Bożej, prócz tradycyjnych form: nabożeństw majowych, październikowych, Żywego Różańca, wyrażał się przez uczestnictwo w Nowennie 1000-lecia Chrztu Polski, pielgrzymkach Maryjnych i nawiedzeniach rodzin przez kopię Obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej. W 1957 i 1958 roku około 90 parafian udało się z pielgrzymką na Jasną Górę. Zakupiono wtedy Duży różaniec, który został zawieszony na ścianie kościoła swarzędzińskiego, a co rocznie wraz z innymi emblematami używany w procesji Bożego Ciała. Delegacje udawały się do Częstochowy w latach 1963, 1964 i 1965. W dniach 22-23 lutego 1961 roku miało miejsce nawiedzenie Kopii Obrazu Jasnogórskiego. Na wzór peregrynacji Obrazu po kraju, została zorganizowana podobna akcja w parafii. Niewielki obraz poświęcony na Jasnej Górze, przewędrował od 17 kwietnia 1966 roku do 13 maja 1980 roku

całą parafię. Nawiedzał prawie wszystkie domy. Rodziny na dzień Nawiedzenia zamawiały mszę świętą, przystępowały do sakramentów świętych. Począwszy od 1963 roku wierni pielgrzymowali do swej dawnej parafii na odpust Matki Boskiej Pocieszenia w Lubiszewie. Dnia 12 grudnia 1964 roku odbyło się oddanie w niewolę Maryi za wolność Kościoła w świecie, a poprzedziło je oddanie poszczególnych stanów.

Świętem parafii jest dzień odpustu ku czci Patrona kościoła. Kardynał August Hlond, prymas Polski nadał indult 22 kwietnia 1948 roku. Wierni przygotowywali się do właściwego przeżycia odpustu przez trzydniowe rekolekcje.

Patriotyczny wydźwięk miały nabożeństwa żałobne w 30. i 40. rocznicę śmierci kilku tysięcy Polaków, w tym kilkudziesięciu księży w Lesie Szpęgawskim. W dniu 16 października 1969 roku na miejscu straceń celebrował mszę świętą ksiądz biskup ordynariusz Kazimierz Kowalski, nabożeństwu różańcowemu przewodniczył ksiądz biskup Zygfryd Kowalski. W 1979 roku głównym celebrazem był ksiądz biskup ordynariusz Bernard Czapliński, były jeniec obozowy.

Duszpasterstwo chorych przejawiało się prócz akcji charytatywnej, w nawiedzaniu ich w pierwsze piątki z posługą sakramentalną a od lipca 1982 roku odprawianiem mszy świętej w Państwowym Domu Opieki Społecznej dla Dorosłych w Szpęgawsku.

Przez pewien czas działały w parafii stowarzyszenia religijne. W 1948 roku zostało wznowione Stowarzyszenie Apostolstwa Modlitwy. Po dokonaniu nowych wpisów liczyło w końcu 1948 roku 375 członków. Młodzież zapisywała się do Krucjaty Eucharystycznej od 15 czerwca 1949 roku.

Można by postawić pytanie, jakie były istotne osiągnięcia parafii w omawianym okresie? Kwestionariusze sporządzane przez proboszczów zdają sprawę z wyników pracy w dziedzinie materialnej i religijno-moralnej. Dane te zostały wykorzystane w artykule. Wizytacje dziekańskie i biskupie były pewną formą kontroli duszpasterstwa i inspiracją do dalszych wysiłków. Dziekan tczewski ks. Paweł Czaplewski odwiedził parafię w latach: 1937, 1947, 1949, 1952; ks. Prałat Waław Preiss w latach: 1954, 1957, 1959, 1963. Wizytacje kanoniczne przeprowadził ks. biskup ordynariusz Kazimierz Józef Kowalski w latach: 1950, 1960, 1970; ksiądz biskup pomocniczy Bernard Czapliński w latach: 1955, 1965, a w 1980 roku tenże jako ordynariusz; w 1975 roku zwizytował parafię ksiądz biskup Zygfryd Kowalski. Wizytacje potwierdziły bogaty dorobek parafii oraz aktywność religijną miejscowej ludności i jej duszpasterza.